

19. YÜZYIL SONU 20. YÜZYIL BAŞLARINDA KIRŞEHİR SANCAĞI'NDA EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ*

Educational Activities in the Kırşehir District in the Late 19th Century and the Early
20th Century

Müzeyyen HÜKÜM**

Geliş Tarihi:16.02.2018	Kabul Tarihi:21.03.2018

Öz

Sultan II. Abdülhamid'in iktidarı dönemine denk gelen 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı eğitim sisteminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde maârif teşkilatı yeniden düzenlenmiş, mevcut okul türlerinin sayısı çoğaltılmış ve yeni okul türleri açılmıştır. Ancak bu dönemde eğitim adına yaşanan en önemli gelişme okullaşma çalışmalarının taşrada da yaygınlık kazanmasıdır. Böylece merkezle sınırlı kalan eğitim-öğretim faaliyetleri tüm ülke geneline yayılarak eğitimli vatandaş sayısının artırılması hedeflenmiştir. Bu makalede Sultan II. Abdülhamid'in eğitim-öğretim faaliyetlerini taşraya yayma politikasının bir sonucu olarak yeni eğitim kurumlarının açıldığı yerlerden biri olan Ankara Vilayetine bağlı Kırşehir Sancağı'nda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarındaki eğitim-öğretim faaliyetleri incelenmiştir. Bu kapsamda sancaktaki mevcut eğitim kurumları, bu kurumlarda eğitimi verilen dersler, görevli idareci ve öğretmenler ile eğitim gören öğrenciler hakkında Ankara Vilayet Salnâmeleri, Maârif Salnâmeleri ve arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda bilgi sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Kırşehir, Maârif, İdâdî, Rüşdiye, İbtidâî, Medrese.

Abstract

Important developments took place in the Ottoman education system during the late 19th and early 20th centuries which corresponds to the reign of Sultan Abdulhamid II. In this period, the education structure was reorganized, the number of existing school types has been increased and new school types were opened. However, the most important development in the name of education in this period was the increase in the number of schooling activities in rural areas. Thus, it was aimed to increase the number of educated citizens by spreading education activities throughout the country which were limited to the central places. This article examines the educational activities of the late 19th and early 20th centuries in Kırşehir District of Ankara Province, one of the places where the new educational institutions were opened as a result of Sultan Abdülhamid II's policy of spreading educational activities to the rural areas. In this context, the existing educational institutions in the district, the lessons that were thought in these institutions, the administrators and teachers who were in charge and the students who were trained were tried to be presented, in accordance with the information obtained from the Ankara Province Yearbooks, Ministry of Education Yearbooks and archival documents.

Key Words: Kırşehir, Education, High School, Junior High School, Primary School, Madrasa

* Bu makale Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında Prof. Dr. Uğur Ünal'ın danışmanlığında hazırlanan "19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyıl Başlarında Ankara Vilayetinde Eğitim" adlı Yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, muzeyyen_hukum@hotmail.com

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç ve dış faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan duraklama ve gerileme; idari, mali, askeri alanın yanı sıra ilmiye teşkilatını da etkilemiş ve devlet düzenindeki bozulmayla birlikte eğitim kurumlarında da bir takım aksaklıklar yaşanmaya başlamıştır (Bilim, 1984:7; Er, 2003:211). Bu aksaklıkların önüne geçmek ve klasik Osmanlı eğitim sisteminin merkezinde yer alan medreselerin ıslahı amacıyla bir takım ferman ve beratlar çıkarılmıştır. Ancak tamim edilen bu ferman ve beratlar tam anlamıyla uygulanamadıkları için istenen neticeyi verememiş; ilmiye sınıfı, medrese ve buna bağlı bürokratik nizamdaki bozulmalar devam etmiştir (Uzunçarşılı, 1988:241; Er, 1999:38; Er, 2003:211).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler karşısında almış olduğu yenilgiler ve yaşadığı toprak kayıplarının artması, ordunun Batı tarzında eğitilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Hendesehâne, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn 18. yüzyılın sonlarına doğru bu gerekliliğin bir sonucu olarak açılmış askeri okullardır (Bilim, 1984:11-12). Adı geçen okulların açılmasıyla birlikte Osmanlı eğitimin sisteminde yeni bir yola girilmiş ve eğitimin modernleşme süreci başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim meselesinin askeri alandan bağımsız olarak toplumun geneline hitap edecek bir şekilde ele alınması ise 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. İstanbul'da ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, sivil eğitim kurumları olarak ortaokul düzeyindeki rüşdiyelerin kurulması, ilk defa Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Tercüme Odası'nın açılması ve ilk resmi gazete olan Takvîm-i Vekâyi'nin yayın hayatına başlaması gibi eğitimde halkın genelini ilgilendiren ilk ve önemli uygulamalar Sultan II. Mahmud döneminde gerçekleşmiştir (Koçer, 1992:34-40).

Devletin hemen her alanda modernleşmesini hedefleyen Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan Tanzimat Dönemi'nde de II. Mahmud'un eğitim alanında başlatmış olduğu çalışmalar devam etmiştir. Bu dönemde rüşdiyelerin sayılarının artırılmasının yanı sıra mesleki ve teknik okullar ile bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla öğretmen okulları açılmıştır. Ayrıca eğitimin kurumsal anlamda teşkilatlanması adına yapılan ilk çalışmalarda yine Tanzimat Dönemi'nde yaşanmıştır. 1857'de Maârif-i Umûmiye Nezâreti adıyla ilk eğitim bakanlığı kurulurken 1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi ile de eğitim sisteminde kapsamlı bir düzenlemeye gidilmiş Maârif Nezareti yeniden düzenlenmiştir (Bilim, 1984:26-33).

19. yüzyıl boyunca Osmanlı eğitiminin modernleşmesi adına yapılan çalışmaların en sistemli hale geldiği dönem, Sultan II. Abdülhamid dönemidir. II. Abdülhamid, gerek II. Mahmud gerekse Tanzimat Dönemi'nde merkezle sınırlı kalan eğitim-öğretim faaliyetlerinin taşraya yayılmasına ve tüm ülke genelinde halkın eğitim seviyesinin artmasına öncelik vermiştir. Sultan II. Abdülhamid'in bu amaç doğrultusunda attığı adımlar neticesinde bu dönemde okul türleri çoğalmış, öğrenci ve okul sayılarında ciddi artışlar yaşanmıştır (Demir, 2015:443).

Sultan II. Abdülhamid'in eğitim faaliyetlerinin taşrada da yaygınlaştırılması siyasetinin bir sonucu olarak yeni mekteplerin açıldığı yerlerden biri de Kırşehir Sancağı'dır. 4 Kaza (Kırşehir, Mecidiye, Avanos ve Keskin), 3 nahiye ve 482 köyden meydana gelen sancağın 20. yüzyılın başındaki nüfusu aşağıdaki gibidir (Gündüz, 2012:1390; A.V.S., 1325:344-345):

Tablo 1. 20. yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağı'nın nüfusu

Sancak/ Kaza	Cinsiyet		İnanç		Toplam	
	Erkek	Kadın	Müslim	Gayrimüslim	Kişi	Hane
Kırşehir Merkez	40.540	38.096	77.030	1.606	78.636	15.858
Avanos	13.061	11.605	23.666	-	23.666	4.809
Keskin	25.379	23.908	45.999	3.288	49.287	10.632
Mecidiye	9.842	9.296	19.128	10	19.138	3.691
Toplam	88.822	82.905	166.823	4.904	171.727	34.320

2. KIRŞEHİR SANCAĞI'NDAKİ MAÂRİF KOMİSYONLARI

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayeti'ne bağlı olan Kırşehir Sancağı'nda eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan eğitim kurumları modern tarzda eğitim vermek amacıyla açılan Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi, rüşdiye mektepleri ve ibtidâî mektepleri ile geleneksel eğitimin temsilcisi olan sıbyan mektepleri ve medreselerdir. Kırşehir Sancağı'nda adı geçen eğitim kurumlarının dışında bu kurumların eğitim faaliyetlerini düzenleyip denetleyen ve Ankara Vilayeti'nde bulunan Merkez Maârif İdaresi ile iletişimi sağlayan sancak merkezi ve bağlı kazalarda birer maârif komisyonu bulunmaktaydı. Sancaktaki eğitim

faaliyetlerinin durumu ya da mektep sayılarındaki artış-eksilmeler kazalardaki komisyonların varlığını ve bu komisyonlardaki üye sayısını etkilemiştir.

20. yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağı'nda bulunan Maârif Komisyonları, başkan, üye ve kâtipleri aşağıdaki gibidir (A.V.S., 1325: 255,269,277; A.V.S., 1320: 233,240; A.V.S., 1318: 242,246).

Tablo 2. Kırşehir Sancağı'nda bulunan maârif komisyonları başkan, üye ve kâtipleri

Yıl	Sancak - Kaza	Komisyon Başkanı	Üye Sayısı	Kâtip Sayısı
1900	Keskin	Rüşdiye Muallimi Ziya Efendi	3	1
	Avanos	Müftü Efendi	3	1
1902	Kırşehir	Mutasarrıf Bey	7	-
	Avanos	Müftü Efendi	3	1
1907	Kırşehir	Tahrirat Müdürü	5	1
	Keskin	İsmail Efendi	1	1
	Avanos	Müftü Efendi	3	1

3. KIRŞEHİR SANCAĞI'NDAKİ EĞİTİM KURUMLARI

3.1. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi

Kırşehir Sancağı'nda bulunan en önemli eğitim kurumu Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'dir. Arapça da “hazırlamak”, “geliştirmek” manalarına gelen “idâdî” kelimesi, “hazırlama yeri” demektir(Kodaman, 1991:114). 1869'dan önce pek çok okulun hazırlık sınıflarına “idâdî” denmiştir (Unat, 1964:45; Bilim, 1984:83). 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesiyle birlikte idâdî terimi ilk defa başlı başına orta öğretimin bir kademesini ifade etmek için kullanılmıştır. Böylece idâdî kelimesi önceden ifade ettiği mânâyı kaybederek yeni bir mânâ ve muhteva kazanmıştır (Ergin, 1977:495-496; Kodaman, 1991:114). Belirtilen nizâm-nâmeden sonra idâdîler rüşdiyelerin üstünde eğitim veren ve yükseköğretime öğrenci yetiştiren kurumlar olarak Osmanlı eğitim sistemindeki yerini almıştır (Bilim, 1984:63). İlerleyen süreçte Osmanlı eğitim sisteminin önemli bir parçası haline gelen idâdî mekteplerinin taşrada yaygınlık kazanması ise Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir (Kodaman, 1991:118-122).

Bu bağlamda II. Abdülhamid'in eğitim faaliyetlerini taşraya yayma siyasetinin bir sonucu olarak taşrada idâdî mektebi açılan yerlerden biri de Kırşehir Sancağıdır.

Ankara Vilayetine bağlı bir sancak olan Kırşehir'de idâdî mektebinin açılmasıyla ilgili çalışmalar 1887 yılında başlamıştır. 1887'de Bab-ı Âli'nin izniyle inşasına başlanan Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nin yapımı için gerekli meblağın büyük bir kısmı Bâb-ı Âli tarafından karşılanırken bir kısmı ise Ankara Mahalli Maârif hissesinden karşılanmıştır. Bununla birlikte 1889 yılına gelindiğinde mektebin hala tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ekim 1889'a kadar mektep için o güne kadar 170.850 kuruş harcandığı, bunun yeterli olmadığı ayrıca 92.380 kuruşa daha ihtiyaç hissedildiği Ankara Vilayetinden bildirilmiştir (BOA.MF.MKT., 98/66; BOA.MV., 49/17; BOA.İ.MSS., 108/4638).

Sultan Alâeddin Camii'nin yanında inşa edilen ve yapımı yaklaşık 7 yıl süren Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerine nihayet 1894 yılında başlanabilmektedir (BOA.MF.MKT., 129/126; 194/78; 194/84). Ancak idâdî de her ne kadar eğitime başlansa da binanın bundan sonra da sürekli yenilendiği; sık sık yapılan tadilattan ve açılış merasimlerinden anlaşılmaktadır (BOA.BEO., 2384/178759; BOA.MF.MKT., 662/30; 752/69; 456/34; 572/17).

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nin ilk müdürü Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, hakkında mektebin diğer muallimleri tarafından yapılan bünyesinde bulunan derslere girmediği yönündeki şikâyetler üzerine kısa bir süre sonra mektep müdürlüğünden alınmış ve yerine 17 Mayıs 1894'de 500 kuruş maaş ile Mehmet Ali Efendi atanmıştır (BOA.MF.MKT., 207/26; 762/49).

Mehmed Ali Efendi'nin bu görevdeyken vefat etmesi üzerine Ankara Mekteb-i İdâdî muallimlerinden Vasfi Efendi, Ahmed Raşid Efendi'nin tayinine kadar idâdî de geçici olarak müdürlük görevinde bulunmuştur (BOA.MF.MKT., 965/12; 2419/23; 260/6; 468/50). Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde yaklaşık üç yıl (1895-1898) müdürlük yapan Ahmed Raşid Efendi'nin 15 Kasım 1898 tarihinde istifa ederek, Yozgad Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne tayin edilmesiyle yerine Muhyiddin Efendi getirilmiştir (BOA.MF.MKT., 426/51).

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'ndeki müdürlüğü kısa süren Muhyiddin Efendi'nin 1.700 kuruş maaş ile Erzurum Mekteb-i İdâdîsine tayin edilmesi üzerine, idâdînin müdürlük görevi 3 Eylül 1899 tarihinde Meclis-i Kebîr-i Maârif'in kararıyla Üsküp Mekteb-i İdâdîsi eski müdürü İsmail Hakkı Efendi'ye 1.215 kuruş maaşla verilmiştir (BOA.MF.MKT., 414/1; 472/56; 475/42; 475/22; 469/34; 338/46). Ancak İsmail Hakkı Efendi'nin babasının rahatsızlığı dolayısıyla izin

kullanması, idâdî müdürlüğünün boş kalmasına neden olmuş ve İsmail Hakkı Bey bu görevden alınarak yerine 1 Mart 1900’de Bursa Mekteb-i İdâdîsi muavin-i evveli Said Efendi atanmıştır (BOA.MF.MKT., 485/5; 480/52; 489/1).

Said Efendi’nin idâdîdeki müdürlük görevi 1 Haziran 1901 tarihinde Kırkkilise Mekteb-i İdâdî müdürü Mustafa Nuri Efendi’nin Kırşehir Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne getirilmesiyle sona ermiştir. 5 yıl kadar idâdînin müdürlük görevini yerine getiren Mustafa Nuri Efendi hakkında bu zaman zarfı içerisinde pek çok şikâyet olmuştur. Ancak yapılan incelemeler sonucu bu şikâyetlerin asılsız olduğu anlaşılmış ve şikâyette bulunan idâdî muallimlerinden bazılarının görev yeri değiştirilmiştir (BOA.MF.MKT., 571/38; 765/26). 1907 yılında ise Mustafa Nuri Efendi’nin yerine Kudüs Mekteb-i İdâdî müdürü Halil Efendi getirilmiştir. Halil Efendi, Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi’ndeki müdürlük görevini Selanik Mekteb-i İdâdîsine tayin edildiği 14 Kasım 1908 tarihine kadar sürdürmüştür. Halil Efendi’den boşalan Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi müdürlüğüne ise aynı tarihte Konya Mekteb-i İdâdîsi muallim-i evveli Rahmi Efendi 862 kuruş maaş ile atanmıştır. Rahmi Efendi idâdî de müdürlük görevinin yanı sıra Fransızca (252 kuruş maaş ile), Ziraat (112 kuruş maaş ile), Kitâbet (84 kuruş maaş ile) ve 4.sınıf Türkçe (80 kuruş maaş ile) derslerini de ifa etmiştir (BOA.MF.MKT., 1081/61).

Maârif Salnamelerine göre Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi’nde eğitim gören öğrenci sayısının her geçen yıl artarak devam ettiği görülmektedir. Ayrıca çoğunlukla Müslüman öğrencilerin eğitim aldığı Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi’nde gayrimüslim öğrenci sayısının son derece az olduğu dikkat çekmektedir.

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi’nde öğrenci sayısı 1897-1903 yılları arasında şu şekildedir (S.N.M.U. 1316:850; 1317:948; 1318:1056; 1319:377; 1321:344):

Tablo 3. 1897-1903 yılları arasında Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi’nde eğitim gören öğrenci sayısı

Eğitim Yılı	Müslim	Gayrimüslim	Toplam
1897-1898	99	0	99
1898-1899	111	0	111
1899-1900	121	0	121
1900-1901	24	6	130
1902-1903	158	6	164

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Kırşehir Mekteb-i İdâdîsine yapılan öğretmen atamaları, idâdînin eğitimci kadrosu ve görevlileri ile idâdî de eğitimi verilen dersler aşağıda tablolar halinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda genel olarak müdür de dâhil olmak üzere 5-8 hoca ile eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde müdür ve muallimlerin yanı sıra birer mubassır ve hademe de görev almıştır (S.N.M.U. 1316:849-850; 1317:947-948; 1318:1055-1056; 1319:377; 1321:343).

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsine Maârif Nezâreti Meclis-i Kebir tarafından 17 Mayıs 1894 tarihinde yapılan muallim ve diğer görevlilerin atamaları ve alacakları maaşlar şu şekilde idi (BOA.MF.MKT., 207/26):

Tablo 4. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsine 17 Mayıs 1894'de yapılan muallim ve görevli atamaları ile maaş miktarları

Görev	Görevli	Maaşı (Kuruş)
Müdür	Mülga edilen rüşdiye birinci muallimi Mehmet Ali Efendi	500
Ulûm-ı Diniyye muallimi		200
Arapça Muallimi	Mülga edilen rüşdiye ikinci muallimi Hasan Hilmi Efendi	200
Farsça Muallimi	Mülga edilen rüşdiye ikinci muallimi Hüseyin Hilmi Efendi	150
Lisân-ı Osmanî Muallimi	Dârümuallimîn mezunlarından Hasan Efendi	200
Hüsn-i Hatt Muallimi		100
Tarih Muallimi		200
Coğrafya Muallimi		200
Fransızca Muallimi	Mektebi Sultanî mezunlarından Payanot Efendi	400
Hesab Muallimi		200
Hendese Muallimi		200
Resim Muallimi	Münhal	150
İnşa ve Kitâbet Muallimi	Münhal	200
Usûl-i Defteri Muallimi	Münhal	150
Malumat-ı Fenniye Muallimi	Münhal	200
Mubassır	İbrahim Efendi	200
Hademe	İbrahim Efendi	100

Öğrenci sayısının önceki yıllara göre daha fazla olduğu 1900-1901 eğitim-öğretim yılında Kırşehir Mekteb-i idâdîsi'ndeki görevliler, öğretmenler ve öğretmenlerin girdikleri dersler şu şekildedir (A.V.S. 1318:237; S.N.M.U. 1318:1055-1056; BOA.MF.MKT., 463/8).

Tablo 5. 1900-1901 eğitim-öğretim yılında Kırşehir Mekteb-i idâdîsi'ndeki öğretmenler ve eğitimi verilen dersler ve görevliler

Görev	Görevli
Müdür	Mustafa Nuri Efendi
Fransızca, Hendese, Usûl-i Defterî, Cebir, Malumat-ı Fenniye Muallimi	Mustafa Nuri Efendi
Ulûm-ı Diniyye, Coğrafya, Resim, Hesab Muallimi	Vasfi Efendi
Ulûm-ı Diniyye Muallimi	Süleyman Efendi
Farsî Muallimi	Mektep Mubassırî İbrahim Efendi
Lisan-ı Türkî, Türkçe, Tarih Muallimi	Ziya Efendi
Hüsn-i Hatt	Duyun-u Umumiye Başkâtibi İsmail Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi
Bevvab	Süleyman Ağa

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi muallimlerinden Hasan Efendi'nin Adana Mekteb-i İdâdîsi muallimliğine atanmasıyla kendisinden boşta kalan hüsn-i Hatt, Farsî, tarih ile inşa ve kitâbet dersleri mektep muallimleri arasında pay edilmiştir. Bu derslerden inşa ve kitâbet dersinin Vasfi Efendi uhdesine verilmesiyle resim dersi Vasfi Efendi'den alınarak Rıza Efendi'ye verilmiştir (BOA. MF. MKT., 463/8).

1906-1907 eğitim-öğretim döneminde Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinde görevli eğitim kadrosu şu şekilde idi (A.V.S. 1325:255, 257).

Tablo 6. 1906-1907 eğitim-öğretim dönemi Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi eğitim kadrosu

Görevi	Görevli
Müdür	Mustafa Nuri Efendi
Muallim	Şakir Efendi
	Mustafa Efendi
	Süleyman Efendi
	İbrahim Efendi
	Lütfü Efendi
	İsmail Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde ulûm-ı dîniyye ve Arapça Muallimliği yapan Süleyman Efendi'nin 5 Mayıs 1906 tarihinde vefat etmesi üzerine yerine 29 Haziran 1906 tarihinde Ali Efendi atanmıştır (BOA.MF.MKT., 941/1).

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde mektep müdürünün, mubassırının ve sancaktaki Duyun-u Umumiye Başkâtibi'nin de mektepte ders verdikleri görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni öğretmen eksikliğidir.

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde eğitimi verilen derslere baktığımızda geleneksel derslerin yanı sıra modern derslerinde eğitiminin verildiği ve 1869 Maarif-i Umûmiye Nizâmnamesi'nde belirtilen esaslara göre bir müfredatın takip edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda nizamnamede idadi mekteplerinde eğitiminin verilmesinin belirtildiği dersler şunlardır: Türkçe inşa ve kitâbet, Fransızca, Kavânin-i Osmaniye, mantık, ilm-i servet-i milel, Coğrafya, tarih-i umûmî, ilm-i mevâlîd, cebir, hesap ve defter tutma, hendese ve ilm-i mesâha, hikmet-i tabîyye, kimya ve resim. Ayrıca idadilerin müfredatıyla ilgili zaman içinde belli değişiklikler yapılmış ve mekteplerin müfredatına Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, jimnastik, müsellesât gibi yeni dersler de eklenmiştir (Kodaman, 1991:115-117; Bilim, 1984:64).

3.2. Rüşdiye Mektepleri

Kırşehir Sancağında modern tarzda eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan bir diğer eğitim kurumu ise rüşdiye mektepleridir. İlk olarak Sultan II. Mahmud döneminde açılan rüşdiye

mekteplerinin yaygınlık kazanması ise Tanzimat Döneminde gerçekleşmiştir. Günümüz ortaöğretim kurumlarının ilk örneği olan ve yüksekokullara öğrenci yetiştirmek gibi gayelerle açılan rüşdiye mektepleri, ilk açıldıkları dönemde, sıbyan mekteplerinin bir üst sınıfı gibi düşünülürken Tanzimat Döneminde genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar olarak Osmanlı eğitim sisteminde yerini almıştır (Kırpık, vd., 2010:179). Rüşdiye mektepleri, idâdî mekteplerinin açılmaya başlanmasıyla birlikte idâdî mekteplerine öğrenci yetiştirmiştir.

20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde bulunan 20 rüşdiye mektebinin 5'i Kırşehir sancağında eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu rüşdiye mekteplerinden 1'i kız diğer 4'ü ise erkek öğrencilere eğitim vermiştir (Ünal, 2015:108). Kırşehir sancağında eğitim veren rüşdiye mekteplerinin 3 tanesi Sultan II. Abdülhamid Döneminde açılmıştır. Bu mektepler şunlardır (S.N.M.U. 1316:870-873; 1317:966-973; 1319:384-385; 1321:349-350):

- Kırşehir Sancağı: Kırşehir Kazası Kız Rüşdiyesi
- Kırşehir Sancağı: Avanos Kazası Rüşdiyesi
- Kırşehir Sancağı: Keskin Kazası Rüşdiyesi

1897-1903 yılları arasındaki eğitim-öğretim dönemlerinde Kırşehir Sancağında bulunan 5 rüşdiye mektebinde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılan öğrenci sayısı şu şekildedir (S.N.M.U. 1316:852-855; 1317:949-953; 1318:1057-1061; 1319:379-383; 1321:345-348):

Tablo 7. 1897-1903 yılları arasında Kırşehir Sancağında bulunan rüşdiye mekteplerinde eğitim alan öğrenci sayısı

Rüşdiye Mektebi	1897-1898	1898-1899	1899-1900	1900-1901	1902- 1903
Avanos	50	72	72	40	48
Keskin	41	40	40	40	65
Hacı Bektaş	18	58	58	45	47
Mucur	67	60	60	32	34
Kırşehir Kız	-	-	-	41	40

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'nde eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenen rüşdiye mekteplerinde okutulacak dersler şunlardır: mebâdî-i ulûm-ı dîniyye, Lisân-ı Osmanî Kavâidi, imlâ ve inşâ, tertîb-i cedid üzere Kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye, tersîm-i hutût, mebâdî-i hendese, defter tutma usûlü, tarih-i osmânî, coğrafya, jimnastik, mektebin bulunduğu mahalde galiba müsta'mel olan lisan ve ticaretle uğraşılan memleketlerde zeki olan öğrencilerden istekli

olanlar için 4. yılda Fransızca (Kodaman, 1991:92-93; Akyüz, 2011:165; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014:106).

Kırşehir Sancağı'ndaki rüşdiye mekteplerinde ise 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesinde rüşdiye mekteplerinin müfredatına dair belirlenen esaslara uyulmadığı genel olarak erkek öğrencilere hüsn-i hatt veya rik'a; kız öğrencilere ise dikiş nakış derslerinin eğitimi verilmiştir. Ayrıca bu mekteplerde 1-4 öğretmenin eğitim verdiği, birer hademenin görev aldığı kaydedilmiştir (A.V.S. 1325:256; 1320:240; 1318:246; S.N.M.U. 1319:381-382; 1321:346-348).

3.3. Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde ilköğretim eğitimi kuruluşundan 19. yüzyılın sonlarına kadar sıbyan mekteplerinde verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin en eski eğitim kurumlarından biri olan sıbyan mektepleri, 16. yüzyılın sonlarından itibaren devlet düzeninde yaşanan bozulmadan etkilenecek zamanla işlevselliğini yitirmiştir. 19. yüzyıla kadar eğitimin temeli olan bu mekteplerin ıslahına yönelik bir çalışma yapılmamıştır. 19 yüzyılda başlayan eğitim sisteminin modernleşmesi çalışmalarının başarıya ulaşması için ilköğretim kademesinde de bir takım yeniliklerin yapılmasının zorunlu hale gelmesi sıbyan mekteplerinin ıslahı adına bir takım teşebbüslerde bulunmasına neden olmuştur. Ancak sıbyan mektepleri üzerindeki ulemanın güçlü nüfuzu bu mekteplerin ıslahı için etkili bir çalışmanın yapılmasını ve bu konuda başarı elde edilmesini engellemiştir. Bu durum neticesinde Osmanlı devlet adamları, sıbyan mekteplerini ulemanın tekeline terk ederek modern tarzda ilköğretim eğitimi vermek amacıyla "ibtidâî" adıyla yeni mektepler açma yoluna gitmişlerdir (Somel, 2010:145; Kodaman, 1991:60). Eğitimin temeli olan ilköğretim kademesinde yeni tarzda eğitim veren ibtidâî mekteplerinin ülke genelinde yaygınlaşmaya başlaması ise ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir (Kodaman, 1991:67-69).

20. yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağında bulunan ve Osmanlı eğitim sisteminde ilköğretim kademesine denk gelen sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin sayısı aşağıdaki gibidir (A.V.S. 1318:239,247,250; 1320:231,233,238,243; 1325:250,262,272,279,285):

Tablo 8. 20. yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağında mevcut sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin sayısı

Sancak	Kaza	1900	1902	1907
Kırşehir	Kırşehir	15 ibtidâî 25 sıbyan	15 ibtidâî	15 ibtidâî
	Keskin	1 ibtidâî	1 ibtidâî	1 ibtidâî
	Avanos	5 ibtidâî	5 ibtidâî	5 ibtidâî
	Mecidiye	1 sıbyan	-	1 ibtidâî
Toplam		20 ibtidâî 6 Sıbyan	21 ibtidâî	22 ibtidâî

Kırşehir Sancağındaki İbtidâî mekteplerinde genel olarak 3 adet sınıf öğretmeni (1., 2. ve 3. Muallim şekliyle) ile rik'a, hesap ve coğrafya derslerini yürüten 3 ayrı öğretmen olmak üzere toplamda 6 öğretmen görev yapmıştır (A.V.S. 1318:94; 1320:82; 1325:76).

3.4. Medreseler

Kırşehir Sancağında eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan eğitim kurumlarından biri de Osmanlı devletinin en eski eğitim kurumu ve geleneksel tarzın en önemli temsilci olan medreselerdir.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetine bağlı Kırşehir Sancağında 4'ü kaza merkezinde, 2'si Keskin kazasında ve 1'i Mecidiye kazasında olmak üzere toplamda 7 adet medrese bulunmaktaydı (A.V.S. 1320:233,238,243).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağı kaza merkezinde bulunan medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir (S.N.M.U. 1316:864-865; 1317:960-963; 1318:1068-1071):

Tablo 9. 1897-1900 yılları arasında Kırşehir Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
Hacı Osman Efendi	93	93	93
Hacı İbrahim Efendi	59	59	59
Hüseyin Ağa	6	6	6
Pehlivanzâde	49	49	49

19. yüzyılın sonu ve 20 yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağı'nda bahsi geçen mektep ve medreselerin dışında kasaba merkezinde 1 adet gayrimüslim mektebinin de eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir (A.V.S. 1320:253).

4. SONUÇ

Sultan II. Abdülhamid dönemi, tüm ülkede eğitim ve öğretim seviyesinde ilerleme yaşandığı, yeni mektep ve mektepli öğrenci sayısının önceki dönemlere göre artışının hızlandığı yıllar olmuştur. Bu bağlamda II. Abdülhamid'in taşrada eğitim kurumlarının artırılması politikasının bir sonucu olarak Kırşehir Sancağı'nda 1 idâdî, 5 rüşdiye ve 22 ibtidâî mektebi açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde açılan yeni eğitim kurumlarının yanı sıra ele aldığımız dönemde, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında, Kırşehir Sancağı'nda geleneksel eğitimin temsilcisi olan 6 sıbyan mektebi ve 7 medresenin de eğitim-öğretim faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir.

Kırşehir Sancağı'nda yeni tarzda ilköğretim eğitimi vermek amacıyla ibtidâî mekteplerinin açılmasıyla birlikte sıbyan mekteplerinin etkinliği azalmıştır. Ancak aynı durumun medreseler için geçerli olmadığı görülmektedir. 20 yüzyılın başlarında Kırşehir Sancağı'ndaki 5 rüşdiye mektebinde toplamda 234 öğrenci eğitim-öğretim faaliyetlerine katılırken sancak merkezindeki 4 medresede yaklaşık 200 öğrencinin eğitim alması halk arasında medreselerin tercih edilirliliğinin hâlâ devam ettiğinin bir göstergesidir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Ankara Vilayeti dâhilinde açılan 5 idâdî mektebinden biri olan Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi, 1890 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Ankara Mekteb-i İdâdîsi'nden sonra vilayette açılan 2. Mekteb-i İdâdî olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapımı için gerekli meblağın Bab-ı Âli ve Ankara Mahalli Maârif hissesinden karşılanması

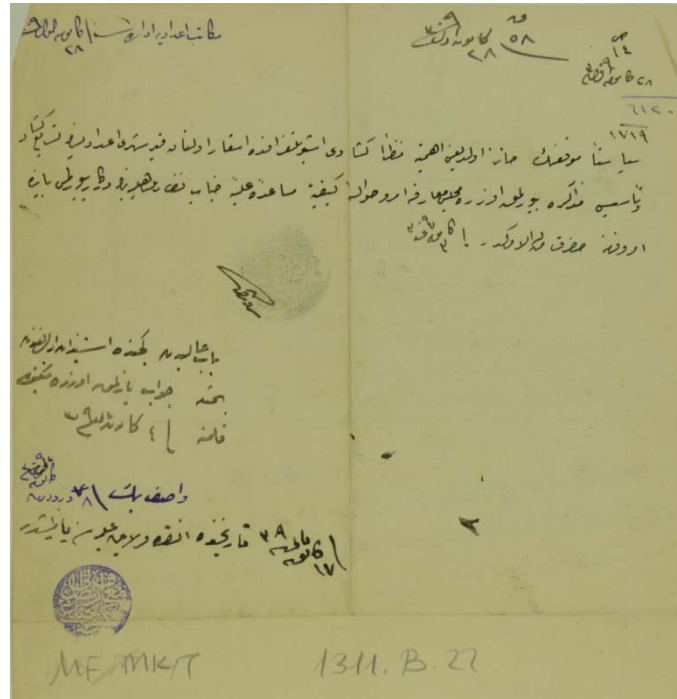
sonucu 1894 yılında Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Mektebin idaresinde vefat, tayin ve görevin suistimal edilmesi gibi sebeplerle sık sık müdür değişikliğinin yaşandığı görülmektedir. Devlet, özellikle mektep müdürlerine yönelik görevini suistimal ettiği yönündeki şikâyetleri dikkate alarak bu konuya ehemmiyet göstermiştir. Bu bağlamda yapılan incelemeler sonucunda şikâyetlerin doğru çıkması sonucunda mektep müdüründe değişikliğe gidilirken asılsız şikâyetlerde ise şikâyet eden öğretmenlerin görev yerleri değiştirilmiştir.

1869 Maarif-i Umûmiye Nizâmnamesinde belirtilen esaslara göre bir müfredatın takip edilmeye çalışıldığı Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nin eğitici kadrosunu genel olarak Dârülmualimîn ve Mekteb-i Sultanî mezunları ile kapatılmış olan eski rüşdiye mektebinin öğretmenleri oluşturmuştur. Ancak öğretmen eksikliğinden kaynaklı olarak mektep müdürünün ve sancağın ileri gelen bazı devlet memurlarının da mektepte öğretmenlik yaptığı görülmektedir.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi'nde genel olarak 100 ile 165 öğrenci eğitim almıştır. Bu öğrencilerin ise büyük çoğunluğunu Müslüman öğrenciler oluşturmaktadır. Mektepte eğitim alan Müslüman ve gayrimüslim öğrenci sayısındaki farkın fazla olmasında Kırşehir Sancağı'nda yaşayan gayrimüslim ahalinin az olmasının ve gayrimüslim ailelerin çocuklarını eğitim alması için kendi mekteplerine göndermeyi tercih etmelerinin etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Sancakta bulunan 1 adet gayrimüslim mektebi hakkında arşiv belgeleri ve salnamelerden yeterli malumatın edinilememesi söz konusu mektebin kademesi, öğrenci miktarı ve müfredat programı hakkında bilgi verilememesine neden olmuştur.

Ek-1: İnşaati tamamlanan Kırşehir Mekteb-i İdâdîsî'nin açılarak müdür ve muallimlerinin gönderilmesinin Ankara Valiliği'nden talep edildiğine dair belge.

BOA. MF. MKT. 194/78

KAYNAKLAR

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ (BOA)

1. 1. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF. MKT.)

406 / 16, 98 / 66, 129 / 126, 194 / 78, 194 / 84, 662 / 30, 752 / 69, 456 / 34, 572 / 17, 207 / 26, 762 / 49, 965 / 12, 2419 / 23, 260 / 6, 468 / 50, 426 / 51, 414/ 1, 472 / 56, 475 / 42, 475 / 22, 469 / 34, 338/ 46, 485 / 5, 480 / 52, 489 / 1, 571 / 38; 765 / 26, 1081 / 61, 207/ 26, 463 / 8, 941 / 1.

1. 2. Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.)

2384 / 178759.

1. 3. İrade (İ.)

Meclis-i Mahsus (MMS.): 108 / 4638

1.4. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

49 / 17

2. SALNÂMELER

2. 1. MAÂRİF SALNÂMELERİ (Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye)

S. M. N. U. 1316 (1898), Def'a 1,İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1257.

S. M. N. U. 1317 (1899), Def'a 2,İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1496.

S. M. N. U. 1318 (1900), Def'a 3,İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1677.

S. M. N. U. 1319 (1901), Def'a 4,İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 985.

S. M. N. U. 1321 (1903), Def'a 6,İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 740.

2.2. ANKARA VİLAYET SALNÂMELERİ

A. V. S. 1318 (1900), Def'a 13, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 293.

A. V. S. 1320 (1903), Def'a 14, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 369.

A. V. S. 1325 (1907), Def'a 15, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 352.

3. TELİF ESERLER

- Akyüz, Y. (2011). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2011)*, Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. (2012). *Ankara Mekteb-i İdâdîsi. Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, C. 2*, Ankara: Master Basın Yayın, ss.801-846.
- Bilim, C. Y. (1984). *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2014). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, İstanbul: Bion Matbaacılık.
- Demir, Ş. (2015). XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Yaşanan Değişim. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 435-447.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maârif Tarihi, C.1-2*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Er, H. (2003). Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları. *Marife Bilimsel Birikim* 1, 211-215.
- Gündüz, A. (2012). Salnamelere Göre Kırşehir Sancağı Hakkında Genel Bilgiler (1783-1910) (Coğrafyası, Tarihi, Nüfusu, Nahiye ve Kazaları). *Turkish Studies*, 7(3), 1373-1393.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kırpık, G., Ünal, U. vd., (2010). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Somel, S.S. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, U. (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.